

LATOPISY
AKADEMII SUPRASKIEJ
6

CERKIEW W DRODZE

Pod redakcją
Marzanny Kuczyńskiej

Białystok 2015

Rada Naukowa

Arcybiskup Białostocki i Gdański Jakub (Białystok),
Arcybiskup Wrocławski i Szczeciński Jeremiasz (Wrocław),
Antoni Mironowicz (Białystok), Aleksander Naumow (Wenecja)

Kolegium Redakcyjne

ks. Jarosław Józwik (redaktor naczelny),
Magdalena Żdanuk (sekretarz), ks. Henryk Paprocki, Marzanna Kuczyńska,
m. Mikołaja, Jarosław Charkiewicz, Urszula Pawluczuk

Recenzent

dr hab. Jan Stradomski

Adres Redakcji

Fundacja „Oikonomos”
ul. Św. Mikołaja 5, 15-420 Białystok, e-mail: fundacja@oikonomos.pl

Redakcja techniczna, skład i projekt okładki

Jarosław Charkiewicz

ISSN 2082-9299

Wydawca

Fundacja „Oikonomos”

Druk i oprawa

Orthdruk Sp. z o.o., Białystok

SPIS TREŚCI

Abp Jakub (Kostiuczuk)	
<i>Słowo wstępne</i>	7
Alicja Z. Nowak	
<i>Na drodze reformy. O kandydatach do stanu duchownego w metropolii kijowskiej (XVI-XVII w.)</i>	9
Петра Станковска	
<i>Взаимоотношения восточнославянской редакции Евангелия и старочешского перевода Библии</i>	19
Slavia Barlieva, Aleksander Naumow	
<i>Relikwie św. św. Cyryla i Metodego jako świadectwo dynamiki życia religijnego</i>	31
Antoni Mironowicz	
<i>Św. Włodzimierz i jego rola w chrystianizacji ziem ruskich</i>	45
Agnieszka Groniek	
<i>Ikonoostas w cerkwi wojskowej w Kozienicach. Zabytek na tle dziejowym</i>	53
Лариса Густова-Рунцо	
<i>Трансмиссия беларусской певческой практики православной традиции в Московское царство (середина XVII века)</i>	69
Елена Шатъко	
<i>Церкви Беларуси: летопись колоколов 1950-1980-х годов</i>	79
Denis Rusnak	
<i>Losy prawosławnych monasterów Wilna podczas bieżęństwa i po wojnie</i>	99
Andrzej Borkowski	
<i>Sytuacja patriarchatu ekumenicznego w obliczu przemian politycznych na Balkanach i Azji Mniejszej na początku XX wieku</i>	109
Zdravko Stamatoski	
<i>Macedońscy wierni w diasporze a polityka cerkiewno-narodowa w Republice Macedonii</i>	115
Marcin Mironowicz	
<i>Nowe źródło do żywota świętego archimandryty Serafina Szachmucia (1901-1946)</i>	127

Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew	
<i>Adaptacja prawosławnej ludność przesiedlonej w ramach Akcji</i>	
<i>„Wisła” w Olsztynie i okolicznych miejscowościach</i>	133
Karol Klauza	
<i>The iconic anthropology of the “Eighth Day”</i>	147
Działalność Akademii Supraskiej	166

**SYTUACJA PATRIARCHATU EKUMENICZNEGO W OBLICZU PRZEMIAN
POLITYCZNYCH NA BAŁKANACH I AZJI MNIEJSZEJ NA POCZĄTKU XX WIEKU**

Słowa kluczowe: Patriarchat ekumeniczny, ludobójstwo Greków, przesiedlenia, wielka idea

Dokonując próby przedstawienia wydarzeń i ich rozwoju w patriarchacie ekumenicznym należy wziąć pod uwagę zmniejszanie się granic jego terytorialnego zasięgu oraz próbę odbudowania dawnej pozycji. W wyniku ruchów narodowowyzwoleńczych skierowanych przeciwko Imperium Osmańskiemu wyłoniły się nowe państwa na Bałkanach. Niemal jednocześnie doszło do ustanowienia autonomicznych i autokefalicznych Kościołów prawosławnych, w 1879¹ roku autonomicznego Kościoła serbskiego, w 1833 roku niekanonicznego proklamowania autokefalicznego Kościoła greckiego. Autokefalia Kościoła greckiego została oficjalnie uznana w 1850 roku. W 1870 roku na mocy firmanu sułtańskiego powstał egzarchat bułgarski. W rezultacie zawarcia układu berlińskiego terytorium patriarchatu ekumenicznego jeszcze bardziej się zmniejszyło. W 1879 roku przyznano autokefalię Kościołowi serbskiemu oraz przekazano mu nowe diecezje z jurysdykcji patriarchatu. W 1885 roku powstał autokefaliczny Kościół rumuński. Patriarchat ekumeniczny stracił także swoje wpływy w wyniku przyłączenia Wschodniej Rumelii do Bułgarii. W okresie wojen bałkańskich i podczas I wojny światowej pojawiły się okoliczności sprzyjające kolejnym precedensom.

Zapoczątkowała je w 1909 roku grupa młodych greckich oficerów zrzeszonych w Lidze Wojskowej, która zorganizowała pokojowy bunt w armii przeciwko politycznej stagnacji i trudnościom ekonomicznym w kraju. Ich politycznym liderem został dynamiczny polityk z Krety Eleftherios Wenizelos. W 1910 roku stanął on na czele rządu greckiego. Zainicjował głębokie reformy w gospodarce, służbach cywilnych, siłach zbrojnych i publicznym systemie oświaty, a także przyłączył Grecję do sojuszu Bułgarii, Serbii i Czarnogóry przeciwko Turcji. Konsekwencją porozumienia była wojna bałkańska w 1912 roku, podczas której sojusznicy pokonali Turcję, wypierając ją niemal z całego terytorium europejskiego. Głównodowodzącym Sztabu Generalnego został Konstanty I Glücksburg. W wyniku zwycięskich pochodów armii Grecja przyłączyła rozległe terytoria na północy, wschodzie i zachodzie kraju z dwoma znaczącymi miastami, Salonikami i Janiną. Podczas drugiej wojny bałkańskiej w 1913 roku Bułgaria niezadowolona z rezultatów porozumienia z sojusznikami bez zapowiedzi zaatakowała

¹ Nie należały do niego serbskie diecezje pozostające w granicach Austro-Węgier z centrum w Karłowicach. Dopiero w 1920 roku doszło do zjednoczenia serbskiego Kościoła i ustanowienia wspólnego patriarchatu.

Grecję i Serbię. Później na Bułgarię uderzyły także Rumunia i Turcja zmuszając ją do kapitulacji. W wyniku I wojny bałkańskiej Grecja przyłączyła południową część Macedonii z dużym portem Kawala. Jeszcze w tym samym roku spod okupacji tureckiej wyzwolono Kretę i większość wysp na Morzu Egejskim².

W latach 1914-1918 w Azji Mniejszej wybuchły na nieznaną dotąd skalę prześladowania ludności greckiej³. Grecy wyróżniali się od innych chrześcijan żyjących w otomańskiej Turcji, ponieważ istniało niepodległe państwo greckie, które mogło udzielić wsparcia swoim zagrożonym eksterminacją pobratymcom. Taka chwila nastąpiła pod koniec I wojny światowej, kiedy to rząd grecki w obliczu kapitulacji Turcji i znając wrogą postawę Turków wobec wszystkich chrześcijan, rozpoczął zbrojną interwencję w Azji Mniejszej, głównie na obszarach zamieszkałych przez Greków. W 1917 roku Grecja dołączyła do państw ententy, a w 1919 roku premier Wenizelos, zachęcony wynikiem I wojny światowej wypowiedział wojnę Turcji. W rezultacie traktatu pokojowego z Sèvres (10 VIII 1920) pomiędzy Turcją a ententą, Grecja odzyskała prawie całą Trację oraz prawo do pięcioletniej okupacji greckojęzycznej części Jonii z jej głównym miastem, Smyrną. Ponadto Grecja została zobligowana przez mocarstwa do utworzenia tam lokalnego parlamentu, który po upływie pięciu lat miał wypowiedzieć się na temat dalszej przynależności tego autonomicznego terytorium. Postanowienia traktatu sprowadzały się w praktyce do rozbioru terytorium Imperium Osmańskiego, umiędzynarodowienia Konstantynopola (Stambułu), cieśnin Bosfor i Dardanele, i ograniczenia suwerennej władzy Turcji do części Anatolii. Traktat spotkał się ze sprzeciwem Turków, którzy znieśli sułtanat i ustanowili republikę ze stolicą w Ankarze.

Mustafa Kemal Atatürk zwołał 23 kwietnia 1920 roku pierwszy w historii parlament turecki, a następnie zbrojnie przeciwstawił się wojskom greckim, które próbowały wymusić realizację postanowień traktatu z Sèvres. Po tureckim zwycięstwie traktat z Sèvres stał się martwą literą. Próba siłowego wprowadzenia *Wielkiej Idei* w życie i zdobycia Azji Mniejszej zakończyła się klęską wojsk greckich oraz kolejnym pogromem ludności helleńskiej zamieszkującej tę część Azji Mniejszej. Największa tragedia zdarzyła się we wrześniu 1922 roku w położonej nad Morzem Egejskim Smyrnie, jednym z największych skupisk Greków w Turcji. W mieście dodatkowo znajdowało się ok. 200 tysięcy greckich uchodźców, uciekających przed nadciągającymi Turkami. 13 września w zajętej cztery dni wcześniej przez Turków mieście wybuchł pożar, podczas którego doszło do masowych rzezi chrześcijan. Ocenia się, że w ciągu dwóch dni (13-15 IX 1922) zginęło ok. 125 tysięcy Greków. Męczeńską śmierć poniósł wówczas prawosławny metropolita Smyrny, Chryzostom. Około 30 tysięcy osób wojsko tureckie deportowało w głąb Anatolii, skąd większość już nie wróciła. Szczęśliwie około 150-tysięczną grupę

² Γ. Λεονταρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, t. 15, Αθήνα 1978, s. 18–20. Κ. Τσουκαλά, *Η ελληνική τραγωδία*, Αθήνα 1981, s. 21–23.

³ Ε. Αλλαμανή, Κ. Παναγιωτοπούλου, *Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας σε διωγμό*, „Ιστορία του ελληνικού έθνους” t. XV, Αθήνα 1978, s. 98–103. L. Landau, *Παντουρκισμός*, Αθήνα 1985, s. 54–105. Protestując przeciw jawnej eksterminacji narodu patriarchat ekumeniczny podjął w tym czasie wiele inicjatyw, by wyculić opinię publiczną na rozmiary represji w Azji Mniejszej. Wydano np. *Czarną Księgę* ofiar prześladowań tureckich, zob. *Μαύρη βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία ελληνισμού, (1914-1918)*, Εν ΚωνΠόλει, εκ του πατριαρχικού τυπογραφείου, 1919.

prześladowanych udało się ewakuować z miasta dzięki wojennym okrętom amerykańskim, które przebywały wtedy w porcie⁴.

Deportacjom greckiej ludności towarzyszyły mordy, głód, gwałty oraz porwania chrześcijańskich kobiet. Szczególnie dotkliwie od drugiej połowy 1922 roku odczuwali to tzw. pontyjscy Grecy, zamieszkali na czarnomorskim wybrzeżu Azji Mniejszej. Z mniejszości liczącej około 700 tysięcy życie straciła niemal połowa – około 300 tysięcy osób⁵.

24 lipca 1923 roku w Lozannie podpisano nowy traktat pokojowy. W jego wyniku Grecja straciła wschodnią część Tracji oraz prawa do terenów Azji Mniejszej. Turcja natomiast zrzekła się wszelkich roszczeń do wysp Morza Egejskiego i Cypru, poza wyspami Imbros i Tenedos. Granica miała przebiegać w odległości 3 km od wybrzeży Azji Mniejszej. W traktacie postanowiono także o wymianie ludności pomiędzy Grecją i Turcją. W efekcie powyższej uchwały 1, 5 mln Greków zostało wysiedlonych z Turcji, Grecję zaś opuściło 420 tysięcy Turków. Turcy zażądali ponadto likwidacji patriarchatu ekumenicznego na skutek wygaśnięcia mocy prawnej firmanów (przywilejów) sułtanów osmańskich o charakterze religijnym, politycznym, ekonomicznym i oświatowym. Po rozmowach dwustronnych przyjęto propozycję premiera Wenizelosa zachowania statusu i ustroju patriarchatu w zamian za ograniczenie jego kompetencji do spraw wyłącznie administracyjnych. W 1924 roku proklamowana została Republika Grecji.

W ciągu kilku zaledwie lat, między I wojną światową a 1924 rokiem, patriarchat konstantynopolitański został pozbawiony większej części wiernych. Mimo trudnych doświadczeń nie zaprzestał działalności, a podejmując wciąż nowe inicjatywy udowodnił swój powszechny charakter. Nawet powiększył swą jurysdykcję dzięki tomosom synodalnym, nadającym autonomię kilku Kościołom lokalnym. 1 marca 1922 roku patriarchatowi ekumenicznemu zostały podporządkowane wspólnoty diaspory greckiej. Następnie (lipiec 1923 r.) Kościoły lokalne w Finlandii, Czechosłowacji i Estonii (na zasadach autonomii)⁶. Powyższe zabiegi nie zmieniły jednak sytuacji patriarchatu w granicach państwa tureckiego, którą należy określić jako dramatyczną, nawet w porównaniu z tą z okresu Imperium Osmańskiego. Sam patriarcha przestał też sprawować funkcję etnarchy Rzymian (gr. *Romaion*)⁷.

W związku z eksterminacją ludności greckiej patriarcha ekumeniczny Herman V (1912-1918) jeszcze 12 października 1918 roku złożył rezygnację z urzędu⁸. Długi czas

⁴ Γ. Δάφνης, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων*, Αθήνα 1955, s. 16.

⁵ G. Kucharczyk, *Pod rządami półksiężyca*, Poznań 2006, s. 15–39; Ζολώτα, Π. Αναστασίου, *Η Εθνική Τραγωδία*. Αθήνα 1995, s. 44, 58.

⁶ Bezpośrednią przyczyną była zmiana sytuacji polityczno-religijnej w Europie Północnej i Wschodniej po powstaniu Związku Radzieckiego.

⁷ Α. Αγγελόπουλος, *Εκκλησιαστική Ιστορία. Ιστορία των δομών διοικήσεως και ζωής της Εκκλησίας της Ελλάδος (Εικοστός αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 1998, s. 37–45. D. Gonis, *Sytuacja patriarchatu Konstantynopola w latach 1918-1924*, [w:] *Autokefalie Kościoła prawosławnego w Polsce*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Warszawa 2006, s. 115–121.

⁸ Ν. Ψυρούκης, *Η μικρασιατική καταστροφή*, Αθήνα 1975, s. 71–95. Według Ψυρούκη w 1912 r. terytorium Małej Azji zamieszkiwało 2.522.151 Greków (wobec ogólnej liczby 10.755.774 mieszkańców). W czasie I wojny światowej zostały naruszone ich swobody obywatelskie na skutek represji i krwawych pogromów, organizowanych przez sprzymierzeńców Osmanów, Niemców.

tron ekumeniczny pozostawał nieobsadzony. Podobna sytuacja nigdy wcześniej nie miała miejsca (z wyjątkiem okresu bizantyjskiego)⁹. Dopiero 25 listopada 1921 roku funkcję oddano w ręce Melecjusza Metaksakisa¹⁰. Do tego czasu pełniącym obowiązki patriarchy był metropolita Bursy Doroteusz¹¹.

Począwszy od 1922 roku Grecy zmuszeni byli przystosować się do nowej rzeczywistości politycznej, ograniczając swoje aspiracje terytorialne, inspirowane koncepcją *Wielkiej Idei*¹². Patriarcha Melecjusz obejmował stanowisko dokładnie między dawną a nową epoką w historii Grecji. Zakończone klęską powstanie Plasterasa (11/24 września 1922 r.)¹³ i przekazanie przez ententę Turcji obszarów Wschodniej Tracji (12/25 listopada 1922 r.)¹⁴ miały miejsce właśnie w czasie jego urzędowania. Melecjusz cieszył się poparciem rządu greckiego i samego premiera Wenizelosa, jednak turecki rząd Kemala widział w nim głównie dynamicznego lidera nowogreckiego nacjonalizmu. Dlatego podczas pertraktacji w Lozannie, mimo iż zezwolił na pozostanie patriarchatu w historycznej siedzibie¹⁵, zażądał wydalenia Melecjusza. Patriarcha, który zajmował stanowisko przez cały okres rozmów, dobrowolnie wyjechał na Górę Athos, aby nie utrudniać podpisania traktatu pokojowego. 20 września 1923 roku przesłał rezygnację z funkcji do Fanaru¹⁶. Patriarchat ekumeniczny zachował pierwszeństwo w hierarchii Kościoła prawosławnego i korzystał z wszelkich praw przysługujących mu na mocy soborów powszechnych, ale stracił rolę etnarchy, jaką odgrywał wobec wiernych prawosławnych w Imperium Osmańskim, tym bardziej, iż powstanie nowego narodowego państwa – Turcji, wykluczało taką możliwość.

Kolejnym patriarchą ekumenicznym był Grzegorz VII Zerwudakis. Niósł posługę w Wielkim Kościele Chrystusowym przez całe 37 lat, od 1887 do 1924 roku, w okresie pełnym zrywów narodowych, przewrotów i politycznych przemian. Grzegorz odebrał świetne wykształcenie w Seminarium Duchownym na wyspie Chalki (dziś: Heybeliada) oraz na studiach w Europie. Wzrastał u boku wybitnej postaci, jaką był patriarcha Herman V. Otrzymawszy święcenia biskupie i stanowisko metropolity pełnił posługę

⁹ Β. Σταυρίδης, *Οι οικουμενικοί πατριάρχαι, 1860-σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977, s. 421–437; idem, *Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1453-σήμερα)*, Θεσσαλονίκη 1987, s. 267–271; Δ. Μαυρόπουλος, *Πατριαρχικές σελίδες*, εν Αθήναις 1968, s. 64–96.

¹⁰ Α. Φυτράκης, *Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης*, εν Αθήναις 1973, s. 17–23; Α. Tillyrides, *Meletios Metaxakis (1871-1935)*, „Εκκλησία και Θεολογία” 4 (1983), s. 823–825; Θ. Προβατάκης, *Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης*, Αθήνα 1988, s. 9–26; Α. Νανάκης, *Οι χηρείς του οικουμενικού θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922*, „Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ” 1 (1991) załącznik nr 5, s. 17–163. Ε. Καραγεωργίου, *Ο Μελέτιος Μεταξάκης ως μητροπολίτης Αθηνών*, Θεσσαλονίκη 2008, s. 19–247.

¹¹ Γ. Σκαλιέρης, *Η εκλογή πατριάρχου κατά το εκκλησιαστικόν πολίτευμα του οικουμενικού θρόνου*, εν Αθήναις 1922, s. 9.

¹² Κ. Βεργόπουλος, *Εθνικισμός και οικονομική ανάπτυξη. Η Ελλάδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1978, s. 18,74.

¹³ Θ. Βερέμης, *Κράτος και έθνος στην Ελλάδα, 1821-1921. Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, „Ελληνική Κοινωνία” 1 (1983), s. 97–106.

¹⁴ Ι. Γιαννουλόπουλος, *Η επανάσταση του 1922. Η δίκη των έζ και η συνθήκη της Λωζάνης*, [w:] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. XV, Αθήνα 1978, s. 253–255.

¹⁵ Χ. Καρυκόπουλος, *Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Αθήνα 1979, s. 92–93; Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο*, Θεσσαλονίκη 1983, s. 155–156.

¹⁶ Β. Σταυρίδης, *Οι οικουμενικοί πατριάρχαι, 1860-σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977, s. 473–474.

pasterską w najtrudniejszych administracyjnie diecezjach, leżących na odległych terenach Imperium Osmańskiego. Między 1892 a 1923 rokiem służył w Macedonii, Małej Azji i w Konstantynopolu, także w diecezjach Seres, Kizyku i Chalcedonu. Pobyt w zniewolonym przez Turków Seresie (1892-1909) pokrył się z dramatyczną fazą walk państw bałkańskich o niepodległość i nowe terytoria. Był ponadto patriarcha świadkiem rozpadu Imperium Osmańskiego i narodzin Turcji.

Zawsze kierował się rozsądkiem, oceniał sytuację prawidłowo bez popadania w skrajności. Zachował rezerwę w stosunku do składanych mu obietnic zwolenników Kemala. O słuszności swojego postępowania mógł się przekonać, gdy po przeniesieniu na metropolię Kizyku (1909-1913), a potem Chalcedonu (1913-1923) był świadkiem eksterminacji mniejszości narodowych w Azji Mniejszej, dokonywanej z inicjatywy młodo Turków.

Po wyborze na katedrę patriarszą Grzegorz VII wydał zarządzenie o utworzeniu w Grecji podległych mu nowych, tymczasowych diecezji składających się z wiernych przesiedlonych z Azji Mniejszej wraz ze swymi arcybiskupami. Erygował diecezje Wysp Książęcych, Australii i Europy Środkowej, przywrócił metropolię Sardynii. Należy podkreślić jego szczególny wkład w przyznanie autokefalii Kościołowi w Polsce oraz wpływ na uregulowanie sytuacji kanoniczno-prawnej kilku lokalnych Kościołów prawosławnych: rosyjskiego za granicą, czechosłowackiego, finlandzkiego i estońskiego. Nie można pominąć wyjątkowego zaangażowania patriarchy w uporządkowanie sytuacji kościelnej w Ameryce.

Następcą Grzegorza VII był Konstanty VI Arapoglou (17 grudnia 1924 – 22 maja 1925), który zajmował katedrę ledwie 43 dni, do 30 stycznia 1925 roku, kiedy deportowano go z Turcji, gdyż rząd turecki nie zaakceptował nominacji¹⁷. Urodził się w 1859 roku w Sigi (dziś: Kumyaka) w Małej Azji, niedaleko Bursy. Nauki pobierał w Seminarium Duchownym na Chalki. W 1896 roku otrzymał święcenia biskupie z tytułem Rostolu, jako wikariusz metropolity Adrianopola. Od 1899 roku był metropolitą Welli i Konicy, następnie Trapezuntu (1906 r.), Kizyku (1913 r.) i Derkon (1922 r.). Niedługo po wyborze na patriarchę ekumenicznego 17 grudnia 1924 roku w okresie wymiany ludności między Turcją a Grecją został deportowany z Konstantynopola. Początkowo przebywał w Salonikach, skąd podejmował bezskuteczne starania w Lidze Narodów o uzyskanie zezwolenia na powrót. Gdy go nie uzyskał, złożył rezygnację z pełnionej funkcji (22 maja 1925)¹⁸.

Po ponad półrocznym wakacie na tron ekumeniczny został wybrany patriarcha Bazyli III (13 lipca 1925). Urodził się w Chryzopolu (Skutari; dziś: dzielnica Stambułu, Üsküdar). Studiował teologię i filologię na Uniwersytecie w Atenach. Wykładał w Seminarium na Chalki. W 1884 roku obronił doktorat z filozofii na Uniwersytecie w Monachium. W 1889 roku otrzymał święcenia biskupie na metropolię w Anchialu (dziś: Pomorie w Bułgarii). W 1909 roku wybrano go na biskupa Pelagonii, a w 1910 roku przeniesiono do metropolii Nikei. Patriarchą ekumenicznym został w wieku 79 lat.

¹⁷ M. Αντωνιάδου, *Ο „πρόσφυγες” πατριάρχης επιστρέφει στο Φανάρι*, „Το βήμα”, 8 IX 2015, s. 8.

¹⁸ Patriarcha mógł być wybierany wyłącznie spośród mieszkańców stolicy. Konstanty wprawdzie był tureckim poddanym, ale w samym mieście nie mieszkał. Szybko został aresztowany i zmuszony do wyjazdu.

Podczas kadencji Bazylego III Kościół rumuński został podniesiony do rangi patriarchatu, rozpoczęto negocjacje z rządem włoskim w sprawie jurysdykcji okupowanego przez Włochów Dodekanezu oraz zmieniono status Św. Góry Athos. W 1928 Kościołowi greckiemu przydzielono zarząd nad diecezjami patriarchatu ekumenicznego znajdującymi się na terytorium greckim (tzw. nowe terytoria)¹⁹.

Z punktu widzenia historii materialnej Kościoła chrześcijańskiego najbardziej znaczącym wydarzeniem w życiu patriarchatu ekumenicznego w okresie następującym po ludobójstwie Greków w Azji Mniejszej i wysiedleniu większej części wiernych prawosławnych z Turcji był rozwój modelu ponadnarodowego Kościoła w jego jurysdykcji. Od tej pory społeczności wchodzące w jego skład na terenie Turcji i w diasporze były organizowane na zasadach wspólnoty wiary i wspólnej świadomości przynależności do tradycji prawosławnej, a nie bezzasadnej identyfikacji prawosławia z nacjonalizmem.

SUMMARY

Archimandrite Andrzej Borkowski

Ecumenical Patriarchate situation in the face of political change in the Balkans and Asia Minor at the beginning of the twentieth century

Keywords: Ecumenical Patriarchate, the genocide of the Greeks, resettlement, great idea

From the point of view of the substantive history of the Christian Church the most significant development in the life of the Ecumenical Patriarchate in the period following the Asia Minor Catastrophe and the expulsion of the largest number of its Orthodox flock from Turkey was the development of a model of a non-national Church in its jurisdiction: the communities dependent on it in Turkey and the diaspora were held together by a common faith and by the shared consciousness of belonging to the Orthodox tradition, not by national loyalties as it has been as a rule the case in the national Orthodox Churches, whose attitudes and behaviour have contributed to the unfortunate and spiritually indefensible identification of Orthodoxy with nationalism.

---

¹⁹ Chodzi o tereny, które przypadły Grecji po wojnach bałkańskich – Epir, Południową Macedonię, Zachodnią Trację – a także większość wysp Morza Egejskiego.